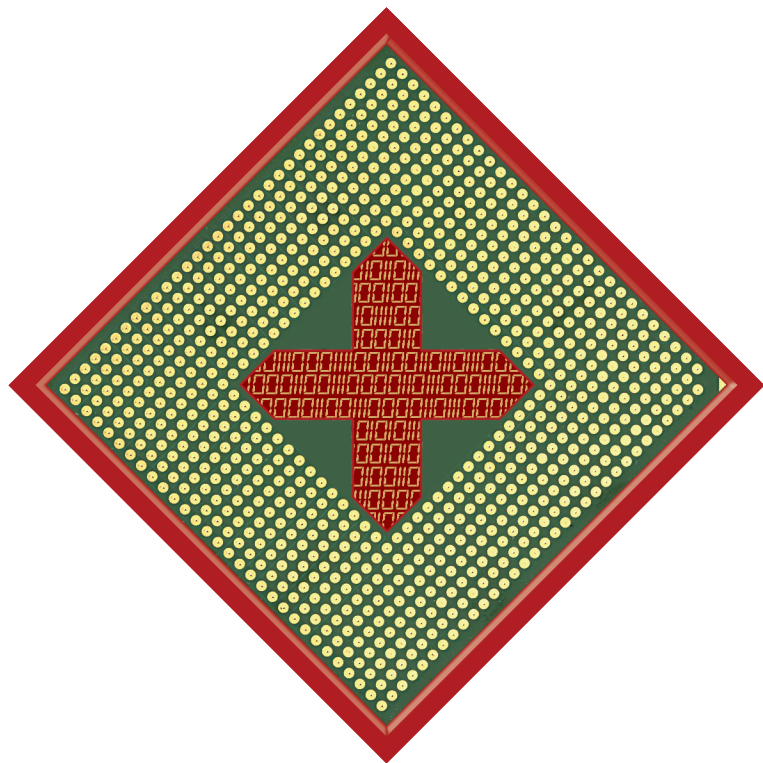

Liviu Vidican-Manci

**PROPOVĂDUIREA
EVANGHELIEI ÎN
ERA DIGITALĂ**

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

Liviu Vidican-Manci
PROPOVĂDUIREA EVANGHELIEI ÎN ERA DIGITALĂ

Liviu L. Vidican-Manci (n. 1981)

Preot lector universitar al Facultății de Teologie Ortodoxă al Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, catedra de Catehetică-Omiletică. Preot slujitor la Parohia Ortodoxă „Schimbarea la Față” din Cluj-Napoca. Doctor în Teologie (2012) disciplina Istorie Bisericească Universală, cu teza „Cathari și Albigenzi în Europa Occidentală a secolelor XII-XIV”, coordonator pr. prof. univ. dr. Ioan Vasile Leb, și doctor în Teologie (2019) disciplina Catehetică-Omiletică, cu teza „Impactul prediciei și al catehezei asupra generației digitale prin utilizarea noilor mijloace ale tehnologiei și comunicării”, coordonatori pr. prof. univ. dr. Vasile Gordon și prof. univ. dr. Adrian Opre. Absolvent al Facultății de Teologie Ortodoxă din Cluj-Napoca (2004) și al Facultății de Business și Administrarea Afacerilor (2008) din cadrul Universității Babeș-Bolyai. Din 2012 director al Seminarului Teologic Ortodox din Cluj-Napoca.

Din anul 2019, membru al ADPMOPC (*Association of Digital Media an Orthodox Pastoral Care*, Grecia) și al IOTA (*International Orthodox Theological Association*), iar, din 2020, membru al CEEAMS (*Central and Eastern European Association for Mission Studies*).

Cărți publicate: *Firescul Sfințeniei*, Cuvânt înainte de pr. prof. dr. Vasile Gordon, Presa Universitară Clujeană, 2020.

A publicat în: *Studii Teologice*, *Revista Teologică*, *Studia Theologiae Universitas*, *Revista Teologia*, *Mitropolia Olteniei*, *Review of International Comparative Management*, *Romanian Journal of Journalism & Communication*, *Tabor*, *Sinteza*, *Renașterea* etc.

site: <https://liviuvidicanmanci.academia.edu>

e-mail: liviuvidican@gmail.com

Pr. Liviu Vidican-Manci

PROPOVĂDUIREA EVANGHELIEI ÎN ERA DIGITALĂ

Impactul catehezei și al predicii asupra „generației digitale”
prin utilizarea noilor tehnologii ale informației și comunicării

Tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului

†**ANDREI**

Arhiepiscopul Vadului, Feleacului și Clujului
și Mitropolitul Clujului, Maramureșului și Sălajului

Presa Universitară Clujeană

2020

Referenți științifici:

Pr. prof. univ. dr. Vasile GORDON

Prof. univ. dr. Nicolae-Adrian OPRE

Coperta: **Ovidiu MURARU**

ISBN 978-606-37-0794-0

© 2020 **Autorul volumului**. Toate drepturile rezervate. Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice mijloace, fără acordul autorului, este interzisă și se pedepsește conform legii.

Universitatea Babeș-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro

Cuprins

Discurs eclesial în pas cu vremea.....	9
Introducere	11

Partea I

Fundamentarea teoretică

I. Clarificări conceptuale: o analiză diacronică

I.1. Internet sau Web?.....	23
I.2. Web	31
I.3. Tehnologia Informației și a Comunicării	36
I.4. „Digital natives”	38
I.5. „Digital immigrants”	45
I.6. „Digital natives”: un concept ce divide?	48

II. Stadiul actual al cercetării

II.1. Școala românească: de la politici educaționale la proiecte europene de digitalizare	58
II.2. Lucrări fundamentale pentru comunicarea în mediul virtual și cuprinderea conceptelor „digital natives” și „digital immigrants”	65

III. Religia în era digitală.....

III.1. Propovăduire și comunitate religioasă în mediul virtual.....	84
III.1.1. Comunitate-comuniune-comunicare prin propovăduirea digitalizată.....	85

IV. Bisericile Creștine în fața provocării digitale

IV.1. Biserica Romano-Catolică și Bisericile Protestante.....	94
IV.1.1. Cathospa sau despre prezența concretă în digital.....	108
IV.1.2. Protestantism și digital.....	110

IV.2. Bisericile Ortodoxe față în față cu Internetul.....	113
IV.2.1. Biserica Ortodoxă Rusă.....	113
IV.2.2. Biserica Ortodoxă Greacă.....	116
IV.2.3. Biserica Ortodoxă din Albania.....	121
IV.2.4. Biserica Ortodoxă Română în era digitală.....	122
IV.3. Site-uri și bloguri ale parohiilor din Patriarhia Română, diagnoză și prognoză.....	125
IV.3.1. Mitropolia Munteniei și Dobrogei.....	125
IV.3.2. Mitropolia Moldovei și Bucovinei.....	127
IV.3.3. Mitropolia Ardealului.....	129
IV.3.4. Mitropolia Clujului, Maramureșului și Sălajului.....	130
IV.3.5. Mitropolia Olteniei.....	131
IV.3.6. Mitropolia Banatului.....	132
IV.3.7. Mitropolia Germaniei.....	133
IV.3.8. Mitropolia Europei Occidentale și Meridionale.....	134
IV.4. Site-uri și aplicații cu obiectiv exclusiv catehetic.....	135
IV.4.1. Site-uri cu scop exclusiv catehetic.....	135
IV.4.2. Aplicații cu scop exclusiv catehetic.....	140
Concluziile părții teoretice.....	143

Partea a II-a

Studiile practice de analiză a impactului și a calității propovăduirii prin noile tehnologii ale comunicării

Studiul I

Corelate ale cunoștințelor și comportamentelor înaintea aplicării programului catehetic

Obiectivele cercetării.....	153
1. Metoda.....	153
2.1. Participanții.....	153
2.2. Instrumentele de măsurare.....	153
2.2.1. Acordul de participare la studiu.....	154
2.2.2. Chestionarul cu date demografice.....	154
2.2.3. Chestionarul privind cunoștințele religioase.....	154
2.2.4. Chestionarul privind comportamentele religioase.....	155
2.3. Designul de cercetare.....	155

3. Procedura de lucru	155
4. Rezultate	156
 Studiul II	
Impactul catehezei digitalizate și clasice asupra cunoștințelor și comportamentelor „digital natives”	
Obiectivele cercetării	160
1. Designul de cercetare	160
2. Procedura de lucru	160
3. Rezultate și discuții	162
Concluzii parțiale	164
 Studiul III	
Propovăduirea prin intermediul „new digital media”. Studiu de caz: Catehizare și predicare via YouTube	
Obiectivele cercetării	166
1. Metoda	166
Subiectul 1	172
Subiectul 2	187
Subiectul 3	196
Subiectul 4	213
 Concluzii generale	 225
 Bibliografie	 233
 Anexe	 247

Discurs eclesial în pas cu vremea

Părintele Profesor Dr. Liviu Vidican-Manci și-a susținut cel de al doilea doctorat cu tema „*Propovăduirea Evangheliei în era digitală*”. Nici că se putea găsi o preocupare mai actuală. E adevărat că întotdeauna spusa Sfântului Apostol Pavel „*credința este din auzire, iar auzirea, prin cuvântul lui Hristos*” (Romani 10, 17) a fost și este valabilă, dar tot atât de valabilă este și constatarea că de multe ori se vorbește fără consistență sau cum s-ar spune peiorativ „popește”.

În era digitală este nevoie de un discurs convingător, pregătit și care vine din inimă. Predicatorul absolut este Domnul Iisus Hristos despre care Sfântul Evanghelist spune că îi învăța pe oameni „*ca Unul care are putere, iar nu cum îi învățau cărturarii lor*” (Matei 7, 29).

Este de prisos să mai adăugăm că în era digitală discursul auzit sau citit este într-o competiție puternică cu imaginea. Imaginea bună sau rea inundă spațiul și le este oferită oamenilor prin televizor, prin internet, sau prin telefonul mobil. Imaginile sunt percutante și seducătoare.

Generația oamenilor tineri, chiar dacă teoretic a făcut oră de religie la școală, are firave preocupări spirituale sau nu le are deloc. Secularizarea își spune cuvântul. Pornirile păcătoase te pun pe gânduri. Părinții și profesorii, precum și preoții, sunt dezorientați cu privire la mijloacele pe care trebuie să le folosească pentru a-i ajuta.

Pe toate canalele se revarsă zilnic chemări înspre păcat. Ce este de făcut? Un singur lucru: să-I redăm lui Dumnezeu locul ce i se cuvine în viața noastră particulară, precum și în viața noastră publică. Să avem grijă ca tineretul nostru să nu fie robit de patimi.

Cu ajutorul mijloacelor digitale să demarăm o cruciadă duhovnicească a bunului simț, a unei culturi morale, ajutându-ne de cuvânt și de gesticulație. Să întărim legătura cu tradițiile sănătoase pe care ni le pune la îndemână istoria.

„Să mobilizăm toate conștiințele cinstite ale acestui neam și să alcătuim un singur plan de campanie împotriva întunericului. Și mai ales:

Să-L reîntronăm pe Iisus în conștiința tinerimii”¹. Chiar dacă aceste afirmații au fost făcute de mult, ele rămân valabile și în era digitală, așa cum ne încredințează Părintele Liviu Vidican-Manci.

Avem nevoie de buni predicatori, de buni misionari, pentru toate categoriile sociale. Misiunea „trebuie să înceapă, în cel dintâi rând de la pregătirea, cu orice preț, a preotului misionar. Și atunci când va fi gata, din toate punctele de vedere, comandamentul, se va putea pleca, în adevăratul înțeles al cuvântului, și la misionarism. La misionarismul de orice fel. La misionarismul care poate începe, fiindcă își are făurite instrumentele lui, care sunt misionarii”².

Vocația apostolică a Bisericii este misiunea de propovăduire a Evangheliei. „Misiunea este un criteriu fundamental al Bisericii, nu numai în sensul că Biserica este instrumentul misiunii, ci și că ea, Biserica, este scopul sau realizarea misiunii. De la începutul creștinismului, răspândirea Evangheliei a fost inseparabilă de formarea de comunități creștine, prin convertire personală, mărturisirea credinței și botezul în Sfânta Treime”³.

Îndemnul la această lucrare misionară, folosindu-ne de mijloacele digitale, ni-l face Părintele Liviu, care are experiența lucrării cu tinerele generații de teologi, pe care am dori să-i vedem și buni predicatori.

†ANDREI

*Arhiepiscopul Vadului, Feleacului și Clujului
și Mitropolitul Clujului, Maramureșului și Sălajului*

-
- 1 Pr. Toma Chirichuță, „Generația nouă”, *Revista „Fântâna Domnilor”*, nr. 8, 1929, p. 318.
 - 2 Pr. Toma Chirichuță, „Misionarism și misionari”, *Revista „Fântâna Domnilor”* nr. 8, 1932, p. 274.
 - 3 Pr. prof. dr. Ion Bria, *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, E.I.B.M.B.O.R., București, 1981, p. 256.

Introducere

Interesul Bisericii pentru impactul noilor tehnologii ce servesc comunicării a crescut de la an la an. Nu întâmplător unii s-au grăbit să califice secolul al XX-lea, printre altele, drept secolul comunicării. Mileniul al III-lea nu pare să debuteze în altă logică, dimpotrivă. Bisericile au fost și sunt printre principalii beneficiari ai acestei dezvoltări. Întrebarea care se pune este: cât de mult știu să optimizeze utilizarea lor? Resursa umană, episcopi, preoți, diaconi, cateheți și profesori, au aceștia competențe dezvoltate pentru a călca pe urmele apostolilor, dar într-o lume impalpabilă? Sunt sensibili la invitația tacită de a propovădui și a încreștina spațiul virtual?

Într-o lume eterică, volatilă, ecranată, a întâlnirii mijlocite de instrumente ultra-performante, își duc viața majoritatea tinerilor, dar nu numai. Aici își petrec cea mai mare parte a timpului liber, și, prin acest mediu, simt că pot comunica mai bine, învăța mai bine, într-un cuvânt, pot performa. În ce privește divertismentul, mediul on-line e de neegalat. În aceeași măsură se știe că virtualul comportă și aspecte întunecate, periculoase chiar. Înțelegerea corectă a cuvintelor rostite de Mântuitorul și adresate nouă tuturor ar putea fi o cale de urmat: „Și pe acestea să le faceți, nici pe celelalte să nu le lăsați” (Mt. 23, 23). Păstrând tonalitatea, Sfântul Apostol Pavel spunea: „tuturor toate m-am făcut, ca, în orice chip, să măntuiesc pe unii” (I Corinteni 9, 22). Cu alte cuvinte, ar trebui să încercăm, în locul respingerii „lumii noi”, o imersiune spre comprehensiune și o „botezare” spre mântuirea noastră și a tinerelor generații.

Când spunem despre cineva că este european, african, asiatic, american, australian sau eschimos, ne referim la o lume, la un continent, la o țară, la un mediu din care își trage seva, locul lui de origine. Se pare că pentru unii cercetători și „digital native-ul” (nativul digital) e cetățeanul unei lumi, dar una văzută prin monitor, un spațiu fără frontiere, fără limite. Vorbind despre „mediul digital” trebuie să

observăm un mediu abstract, lipsit de concretețe, dar generator de efecte în mediul real, în viața de zi cu zi și, cu precădere, în viața interioară a omului. O lume care există, dar nu se vede decât prin anumite instrumente și care comunică puternic la nivel spiritual.

Dar nu e doar virtual. Acest aspect a provocat lumea academică, și nu numai, să vorbească despre un „mediu hibrid”, iar pe Papa Benedict despre „continentul digital”¹; ca și cum imaterialul s-ar materializa. Prelatul roman puncta în mesajul din 2010: „într-adevăr, o pastorală în lumea digitală este chemată să țină seama de cei care nu cred, sunt descurajați și au în inima lor dorința de absolut și de adevăr efemer, pentru că noile mijloace permit să se intre în contact cu credincioși din toate religiile, cu necredincioși și cu persoane ce aparțin altor culte. Asemeni profetului Isaia, ajungem să ne imaginăm o casă de rugăciune pentru toate popoarele (Isaia 56, 7), putem presupune „curtea neamurilor” din Templul din Ierusalim – *web-ul* poate, de asemenea, să deschidă un spațiu pentru cei pentru care Dumnezeu este necunoscut”², subliniind prin aceasta potențialul misionar și pastoral al unei prezențe bine gândite într-un mediu ce ne este la îndemână, dar nu este îndeajuns cunoscut.

În acest spațiu, nativii digitali, în bună parte, se simt în largul lor. Fiecare își afirmă propria cultură și dorește să fie apreciat prin particularitățile sale. Simte că poate acționa și interacționa, are libertate iar, atunci când nimeni nu-l ascultă în mediul real (adesea părinții și profesorii), comunitatea digitală îl primește. E un spațiu deschis, democratic chiar, și, cu siguranță, global.

Spațiul virtual este un spațiu nesigur și confortabil deopotrivă, ce interconectează oamenii într-o manieră fără precedent³. „Agora

1 Message du Pape Benoît XVI pour la 43ème Journée Mondiale des Communications Sociales, https://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/fr/messages/communications/documents/hf_ben-xvi_mes_20090124_43rd-world-communications-day.html, accesat 20 octombrie 2013, reacesat 1 noiembrie 2018.

2 Message du Pape Benoît XVI pour la 44ème Journée Mondiale des Communications Sociales, „Le prêtre et la pastorale dans le monde numérique : les nouveaux média au service de la Parole”, 16 mai 2010, http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/messages/communications/documents/hf_ben-xvi_mes_20100124_44th-world-communications-day.html, accesat 20 octombrie 2013, reacesat 1 noiembrie 2018.

3 Anat Ben-David, „Digital natives and the return of the local cause”, in Nishant Shah, Fieke Jansen (eds.), *Digital alternatives with a cause? Book one. To be*, The Centre for Internet & Society, Hivos people unlimited, 2011, p. 18.

virtuală” este o reflexie a societății postmoderne, unde mozaicul cultural și religios sunt caracteristici importante, de aceea, o înțelegere și o utilizare corecte ale noilor tehnologii de către Biserica Ortodoxă sunt imperative⁴.

Afirmam anterior că spațiul virtual oferă consumatorului o lume unde să se refugieze. Și pe bună dreptate. Dar, adesea îi cultivă individualismul⁵ morbid și creează premisele înstrăinării de sine și de comunitatea reală. În vidul resimțit, intervine nevoia de spiritual, pe care aceiași mediu i-o satisface cu preaplin de măsură. Subliniem spiritual, pentru că, așa cum vom vedea, oferta spirituală este mai bogată decât cea duhovnicească, iar acest aspect nu e în avantajul celui care caută Calea⁶.

Nu e greu de observat că post-modernismul, „era Internet” a adus o clătinare din temelii a instituțiilor tradiționale (fie ele politice sau culturale, să nu mai vorbim religioase), a artelor chiar⁷ și continuă să destabilizeze tot sistemul consacrat ce nu-și ia măsurile necesare pentru a contracara „ofensiva”. Adesea, proiectele organizate oficial, neatent gestionate, sunt declassate și ridiculizate de proiecte particulare, coordonate de cele mai multe ori de nativi digitali. Reducând arealul doar la Biserica Ortodoxă, constatăm fără prea mare efort că Internetul oferă posibilități multiple unor persoane mai mult sau mai puțin formate teologic, dar determinate de o „râvnă apostolică” să încerce un proces de misiune, de catehizare și propovăduire tocmai prin canalele Internetului, în timp ce profesorii de teologie își irosesc râvna și energia în studii științifice bine cotate și de puțini citite.

4 Gilles Lipovetsky, *Amurgul datoriei. Etica nedureroasă a noilor timpuri democratice*, traducere și prefață de Victor-Dinu Vlădulescu, Babel, București, 1996.

5 Gilles Lipovetsky vorbește chiar despre individualismul entropic și individualismul responsabil, unde cel din urmă e de dorit să se impună. Numai că individualismul, indiferent cum îl vom înțelege, în logica părinților Răsăritului creștin contravine flagrant cu ideea de comuniune. A se vedea mai multe detalii despre cele două concepte la Gilles Lipovetsky, *Amurgul datoriei...*, pp. 11-12, 213-217.

6 Am dori să operăm de la început cu nuanța care diferențiază duhovnicescul de spiritual, așa cum omul contemporan rezonează cu cele două realități. „Duhovnicesc” este specific creștinismului tradițional, pe când „spiritual”, noilor mișcări religioase, dintre acestea, cele mai prezente în mediul virtual fiind cele din familia New Age.

7 Gilles Lipovetsky et Jean Serroy, *L'Ecran Global*, Seuil, Paris, 2007, p. 331 ș.u.

Pe de altă parte, o studiere serioasă de către „digital immigrant” a „digital native” trebuie analizată și susținută de centrele eparhiale și Facultățile de Teologie. Aceasta este necesară mai ales din perspectiva comunicării celui mai important cuvânt, *Cuvântul*. Stabilirea unui limbaj comun, dar personalizat, credem că e foarte importantă. Dacă nu vom reuși să folosim același cod lingvistic, în zadar vom presupune că nativii digitali vor fi dispuși să depășească zidul conceptelor teologice, pe care, adesea, le găsim în catehismele noastre. Lumea se schimbă și încearcă să schimbe și valorile, dar Biserica se străduiește să nu renunțe la ele.

De ce e important să regândim și să rescriem o parte din strategiile misionare, pastorale și catehetic-omiletice ale Bisericii Ortodoxe? Institutul *Pew Research* din Statele Unite a dat publicității în anii 2015 și 2017 două seturi de date statistice cu referire la distribuția religiilor în lume și a evoluției acestora. Aceste informații trebuie văzute în contextul în care creșterea sau scăderea numărului credincioșilor unei religii ține mai mult de autenticitatea propovăduirii, de cât de viu e cuvântul în inima adresanților. Primul studiu are în vedere doi ani de referință 2010, respectiv 2050 și încearcă o diagnoză și o prognoză a peisajului religios internațional în următoarele patru decenii. Prezentarea se dovedește cu atât mai importantă cu cât comunicarea prin canalele de socializare îndeamnă la revoltă⁸ și solidaritate deopotrivă⁹, este folosită de lumea politică, de atei și religioși în egală măsură.

La nivel mondial, nu e greu de intuit, vor fi modificări semnificative în peisajul religios¹⁰. Nu e nevoie de multă pregătire, se observă cu ochiul liber. Numărul musulmanilor va crește foarte mult, iar din 2035 nașterile din comunitățile islamice vor depăși nașterile lumii creștine. Deci, în statisticile oficiale, nu mai vorbim despre ortodocși sau catolici, protestanți sau neoprotestanți, ci, despre creștini, în general, depășiți numeric de musulmani. Se va ajunge, dacă aceste cifre

8 A se vedea cazul revoluțiilor arabe, Algeria, Egipt și, mai nou, Franța.

9 Atât de multe campanii de strângere de fonduri pentru persoane nevoiașe sau cu boli grave, ș.a.m.d.

10 „The Changing Global Religious Landscape”, *Pew Research Center*, April 5, 2017, for release April 5, 2017; „The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010-2050”, *Pew Research Center*, April 2, 2015, p. 10; <http://www.pewforum.org/2015/04/02/religious-projections-2010-2050/>, reacesat 31 octombrie 2018.

sunt corecte, ca în 2050 să fie la fel de mulți precum creștinii. Totuși, ceea ce considerăm îngrijorător este numărul neafiliaților¹¹, al liber-cugetătorilor. Se previzionează că vor fi aproximativ 61.490.000 de fideli. Să fie aceștia neo-păgânii despre care vorbește profesorul Stef Aupers¹²? Poate că nu, dar nu sunt nici creștinii pe care ni-i dorim noi. Din acest punct de vedere și ținând cont că la mulți dintre ei nu se va putea ajunge fizic, doar indirect, poate *via* Internet, o utilizare înțeleaptă, judicioasă și cu profund scop misionar, respectiv catehético-omiletic ar putea schimba în bine harta convertirilor.

În fapt, dacă am fi mai atenți la nuanțe, am observa că aceștia constituie o țintă în procesul de evanghelizare și abia mai târziu de catehizare. Notabilă este, tot în perioada amintită, și scăderea numărului creștinilor cu până la 66.050.000 de credincioși.¹³

Din graficele raportului PewResearch reiese că Creștinismul este față în față cu o realitate neanticipată cu un secol în urmă. Numărul musulmanilor va crește, iar convertirea lor la creștinism e puțin probabilă. Bariera de limbă și cultură sunt fundamentale. Numărul neafiliaților va crește și el, iar Occidentul îi cuprinde pe cei mai mulți. Nici în cazul acestora bariera culturală nu va fi ușor de surmontat, dar credem că nici nu va fi imposibil. Pe de altă parte, constatăm că România face parte dintre țările unde numărul populației e într-o continuă scădere, atât din motive demografice, cât și din cauza emigrării înspre alte state. Procesul de catehizare, în condițiile date, e cu atât mai important de adus la zi și de luat în considerare. Propovăduirea noastră (cateheză și predică) trebuie să fie îndreptată atât înspre cei care intră în biserică la Sf. Liturghie, cât și înspre cei care își consumă cea mai mare parte din timpul liber „surfând” pe Internet. Cei la care ajungem în condițiile prezente, prin intermediul mijloacelor moderne de comunicare, sunt românii și prietenii acestora,

11 „The Global Religious Landscape”, *Pew Research Center*, 2011, p. 24.

12 Stef Aupers, „Where the zeroes meet the ones”: Exploring the affinity between magic and computer technology”, in Lori G. Beaman, Peter Beyer (eds.), *International Studies in Religion and Society Series*, University of Ottawa, vol. 12, *Religions of Modernity Relocating the Sacred to the Self and the Digital*, edited by Stef Aupers and Dick Houtman, Brill, London-Boston, 2010, pp. 219-238; Helen Berger, *A Community of Witches: Contemporary Neo-Paganism and Witchcraft in the United States*, University of South Carolina Press, Columbia, 1999.

13 *Pew Research Center*, April 2, 2015, „The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010-2050”, p. 15.

care vorbesc limba țării unde se află. Acesta este un motiv în plus să afirmăm că o propovăduire prin cateheză și predică trebuie să țină cont de un element deosebit de important, multilingvismul, și de un instrument indispensabil, Internetul.

În această distribuție a religiilor pe glob, trebuie să vedem că aproape jumătate sunt utilizatori de Internet. Mai bine de 40% din populația globului are acces la Internet; în 2005 a fost înregistrat pentru prima dată un miliard de utilizatori; al doilea miliard în 2010, iar, al treilea miliard, în 2014. Urmărirea salturilor este suficientă pentru a înțelege unde se va ajunge. Astăzi vorbim despre aproximativ 4.060.000.000¹⁴ (cu o creștere de 10/secundă) din cei aproximativ 7.200.000.000 de oameni, cât e populația globului (în 1993 vorbeam de 14.161.570 de utilizatori de Internet).¹⁵ În iunie 2017, România avea 12.082.186 utilizatori de Internet, adică 62,8% dintre români (19.861.408 reprezentând populația), din care 8.400.000, adică 43,7% erau utilizatori de Facebook,¹⁶ în timp ce în Grecia, cealaltă țară ortodoxă din UE, 69,7% din populație utilizează Internetul și 45,9% Facebook. În aceeași statistică apar și Bulgaria 59,8%, utilizatori de Internet, 46,8%, utilizatori de Facebook, Cipru 75%, Internet, 67,4%, Facebook.

În 2018, facebrands.ro, cu date culese în timp real, indica 9.600.000 de utilizatori Facebook. Dintre provinciile României, Transilvania înregistra cele mai multe conturi: 1.807.000, în timp ce

14 De precizat este că la momentul primului draft al acestui capitol, în 2015 aveam 3.236.325.499 de utilizatori. <http://www.internetlivestats.com/internet-users/>, accesat 7 octombrie 2015. În 2017, noiembrie 7, vorbeam despre 3.769.419.000 cu o creștere de 20/secundă, iar în octombrie 2018, de 3.829.631.131, accesat 7 noiembrie 2017, reacesat 31 octombrie 2018.

15 <http://www.internetlivestats.com/internet-users/>, accesat 23 ianuarie 2019.

16 La 31 decembrie 2014, România avea 11.174.477 utilizatori de internet, 56% dintre români (19.861.408 reprezintă populația), 5.374.980, adică 24,7% dintre utilizatorii de internet erau utilizatori de Facebook, în timp ce în Grecia, cealaltă țară ortodoxă din UE, 59,7% utilizatori de internet și 35,7% Facebook. În aceeași statistică apar și Bulgaria (7.202.198) 56,7%, 36,4%, Cipru 95%, 49,7% Facebook, <http://www.internetworldstats.com/europa.htm>, accesat 7 octombrie 2015, reacesat 31 octombrie 2018. La reacesarea site-ului s-a putut observa că la nivelul României vorbeam de 14.387.477 de utilizatori de internet în decembrie 2017 și de 8.900.000 de profile Facebook. În previziunile Centrului de statistică *Statista*, se vorbește despre o penetrare a internetului în rândul populației României în 2018, la 59,14% din populație.

județul Cluj înregistra cel mai ridicat număr de utilizatori, 426.540, a doua poziție după București, care avea 1.700.000¹⁷. În România, social media este dominată de Facebook, urmată de Pinterest și YouTube¹⁸.

Desigur, acestea pot rămâne simple cifre sau pot fi convertite în plus valoare în perspectiva misiunii Bisericii din următorul deceniu, misiune care are ca primă componentă propovăduirea Evangheliei (Mt. 28, 19-20). De asemenea, dacă toate aceste statistici constituie un obiect de studiu pentru marile centre de cercetare din domeniile educației și ale psihologiei, de ce nu ar constitui și pentru teologie?

Gândindu-ne la tot ce presupune mișcarea religiilor pe Glob, a provocărilor ce apar peste noapte chiar în sânul Bisericilor Ortodoxe, la „worldwide”-ul digital, prin cercetarea noastră încercăm să găsim răspuns la o serie de întrebări directe. Prin urmare: E nevoie de un proces de digitalizare a catehezei și a prediciei? Ce răspuns au încercat să dea Bisericile Creștine provocărilor ridicate de Internet? Ce demersuri a urmat Biserica Ortodoxă în general, și Biserica Ortodoxă Română în special, ca amvonul să nu fie doar palpabil, ci și virtual? Simpla prezență a preotului în digital, printr-o pagină Facebook, un cont de Twitter, un canal YouTube va micșora distanțele comunicaționale cu generația digitală? Va fi cateheza mai ușor acceptată dacă preoții vor utiliza aceleași instrumente de comunicare ca „digital natives”? Se poate măsura impactul catehezei în rândul tinerelor generații? Putem studia, analiza și diagnostica maniera în care clerul ortodox a înțeles să fie parte din „apostolii continentului digital”? Este suficient să te naști în epoca digitală și să te numești nativ digital?

17 În 2015, [facebrands.ro](http://www.facebrands.ro), cu date culese în timp real, oferea următoarele analize: 8.000.000 de utilizatori de facebook, aceștia reprezentau 82,97% dintre inter-nauți; 39,76% din populația țării. Important de precizat este faptul că 61% dintre aceștia au între 13 și 34 de ani, iar 19% între 35 și 44 de ani, <http://www.facebrands.ro/blog/>, accesat 23 ianuarie 2018.

18 <http://gs.statcounter.com/social-media-stats/all/romania/#monthly-201209-201809-bar>, accesat 31 octombrie 2018. În perioada septembrie 2012 – septembrie 2018 statisticile indică, la nivelul utilizatorilor, următoarele: 89% – Facebook, 3,54% – Twitter, 2,05% – Pinterest, 1,62% – YouTube, acestea fiind o sumă a accesărilor de pe toate platformele, PC, Tabletă, SmartPhone. Dacă ar fi să ne referim doar la utilizarea social media de pe PC, aspect ce ar acoperi atât segmentul „digital natives”, cât și al „digital immigrants”, am putea observa că, în perioada ianuarie 2018–octombrie 2018, Facebook a fost utilizat în proporție de 79%, YouTube – 8,65%, iar Pinterest – 3,67%. Aceste cifre vorbesc de la sine despre mijloacele pe care le folosim pentru a ne bucura de serviciile oferite prin Internet.

Este o condiție ca preoții din generația optzecistă să fie și „net-gen priest”? Care este legătura dintre formarea inițială, continuă și pe tot parcursul vieții și calitatea prezenței preotului „pe ecranul global”¹⁹?

Ipoteză, metodă și structura lucrării

Prin **ipoteza de cercetare**, o **ipoteză exploratorie** ne așteptăm ca procesul de catehizare și predicare prin noile tehnologii ale comunicării să fie mai eficient în cazul „digital natives” decât cel clasic.

Metoda

Întrucât suntem în fața unei teze care cuprinde două părți, o parte teoretică și una practică, o lucrare cu abordare transdisciplinară, **metoda folosită este a triangulației sau mixul metodologic**. Prin urmare, vom avea, în prima parte, metodele analitică și sintetică, în timp ce, în partea a doua, metodele **cantitativă**, **calitativă** și **netnografică**.

Structurarea lucrării

Lucrarea se deschide printr-o introducere continuată de o explicație *in-extenso* a terminologiei de bază. Conceptele folosite în această lucrare, în afara celor teologice și foarte cunoscute în domeniul nostru, sunt împrumutate din domeniul tehnologiei informației și al comunicării și din științele educației, prin urmare, am considerat absolut necesară descrierea lor, aproape sub forma unui preambul al (stadiului) cercetării.

În „Stadiul actual al cercetării”, care îndeplinește și rolul de fundamentare teoretică și empirică a cercetării noastre, am dorit să ilustrăm câteva dintre cele mai relevante studii cu privire la importanța utilizării TIC în procesul de educație. Ne-am rezumat la prezentarea celor mai noi articole, pe un areal de aproximativ un deceniu, și a autorilor semnatari ai mai multor articole pe această temă. Ne-au interesat cu precădere domeniile de intersecție cu teologia, științele educației, științele comunicării, respectiv psihologia, antropologia și sociologia. Aceste analize intenționează să ofere o dimensiune transdisciplinară cercetării noastre, aspect necesar într-o lume dinamică și, repetăm, ar putea să-i consolideze caracterul exploratoriu.

¹⁹ Expresia îi aparține lui Gilles Lipovestky.

Mai trebuie spus că problema digitalului în propovăduire presupune analiza a trei dimensiuni: propovăduitorul, procesul și credinciosul. Propovăduitorul inițiază și facilitează procesul, care ar trebui să înlesnească transferul mesajului evanghelic spre mintea și inima credinciosului. Toate acestea în a doua parte a tezei, partea practică, unde vom analiza datele culese în urma aplicării unor chestionare la un eșantion reprezentativ de adolescenți, dar și în urma analizei unor înregistrări postate pe YouTube.

„Este propovăduirea (cateheză și predică) digitalizată mai eficientă decât cea clasică în procesul de catehizare al tinerilor?”, pentru a ne răspunde la această întrebare coordonatoare a cercetării, am fost nevoiți să trecem prin mai multe etape, așa cum va rezulta din desfășurarea lucrării.

Așa se face că, după „Stadiul actual al cercetării”, vom interacționa cu o panoramă a religiei în spațiul virtual. Aici, cele trei Biserici ale Creștinismului, Ortodoxă, Catholică și Protestantă vor fi trecute prin filtrul documentelor și al proiectelor prin care își dovedesc interesul față de instrumentele digitale și efectele acestora în câmpul propovăduirii. Capitolul al III-lea va însemna și încheierea părții teoretice.

În ce privește partea a II-a a lucrării, partea practică, aceasta presupune două etaje de cercetare. Primul se bazează eminent pe cercetarea de tip cantitativ, iar în al doilea ne-am folosit de „triangulation method”²⁰, așa cum am precizat mai sus. Aspectele de ordin metodologic le vom explica în paginile destinate introducerii în partea practică a studiului.

Lucrarea a fost elaborată pe parcursul a șase ani, începând cu toamna lui 2012 și finalizându-se în decembrie 2018. După această perioadă a urmat relecturarea și introducerea corecturilor ce se impuneau la intervențiile și sfaturile profesorilor coordonatori. Partea practică a fost desfășurată în perioada februarie – iunie 2016, pentru studierea impactului catehizării frontale, clasică și digitalizată, respectiv iulie 2016 – iulie 2018, pentru studiul calitativ dedicat ana-

20 Donna M. Mertens, Sharlene Hesse-Biber, „Triangulation and Mixed Methods Research: Provocative Positions”, *Journal of Mixed Methods Research*, vol. 6, n° 2, 2012, pp. 75-79; Sabina Yeasmin, Khan Ferdousar Rahman, „Triangulation research method as the tool of social science research”, *BUP Journal*, vol. 1, n° 1, 2012, pp. 154-163.

lizei predicatorilor în mediul virtual și impactului acestora asupra utilizatorilor de Internet.

Conștienți de faptul că o teză de doctorat nu e finalul, ci începutul unui drum, credem că unele aspecte din cele propuse vor fi limpezi și ușor de înțeles, iar altele vor impune anumite completări și nuanțări. Această ramură de cercetare se va dezvolta în măsura în care pe viitor vor apărea noi studii lămuritoare asupra relației dintre religios și digital, dintre Ortodoxie și Internet.

Mulțumiri

Înainte de a pune punct acestei introduceri, dorim să ne exprimăm grațitudinea față de cei care au vegheat duhovnicește întregul demers, înțelegând importanța și valoarea unui asemenea proiect, Înaltpreasfințitul Arhiepiscop și Mitropolit Andrei Andreicuț și Preasfințitul Teofil de Iberia. În aceeași măsură ne arătăm recunoștința față de coordonatorii științifici, pr. prof. univ. dr. Vasile Gordon și dl. prof. univ. dr. Adrian Opre. De asemenea, mulțumi- rile se îndreaptă spre recenzorii din comisia centrală: prof. univ. dr. Constantin Cucuș (Iași), prof. univ. dr. Carmen Bolocan (Iași), pr. prof. dr. Nicușor Beldiman (București) și Arhim. Teofil Tia (Cluj-Napoca). Alături de aceștia stau la loc de cinste cei care mi-au citit și corectat manuscrisul, în special colega mea, profesoara de limba și literatura română de la Seminarul Teologic Ortodox din Cluj-Napoca, prof. dr. Ramona Burcă, respectiv doamna Nicoleta Pălimaru. Pentru verificarea acurateții traducerilor din engleză și franceză, le mulțumesc doamnelor profesoare Delia Sabou, Iulia Rudolf și Laura Băcilă. Iar, dacă lucrarea în forma ei publicată are ținută, aceasta se datorează exclusiv domnului Ionuț Burcă și grafi- cianului, dl. Ovidiu Muraru, autorul copertei.

Cercetarea o dedic din toată inima părinților și familiei mele. Știu ei de ce!

Bibliografie

Izvoare

Biblia sau Sfânta Scriptură, Societatea Biblică Interconfesională din România, 1988.

Biblia sau Sfântă Scriptură, ediție jubiliară a Sfântului Sinod, versiunea IPS Bartolomeu Valeriu Anania, Ed. Institutului Biblic și de Misiunea al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001.

Cărți

- Anania, Valeriu, *Cartea deschisă a Împărăției. De la Betleemul Nașterii la Ierusalimul Învierii*, studii introductive de Jan Nicolae și Vasile Gordon, cronologie de Ștefan Iloaie, Polirom, București, 2011.
- Bădău, Mihai Horea, *Tehnici de comunicare în Social Media*, (Collegium), Polirom, Iași, 2011.
- Baker, Paul; Egbert, Jesse, *Triangulation Methodological Approaches in Corpus Linguistic Research*, Routledge, 2016;
- Beaman, Lori G.; Beyer, Peter; Aupers, Stef; Houtman, Dick (ed.), *International Studies in Religion and Society*, vol. 12, Brill, Leiden, Boston, 2010.
- Breitman, K. K.; Casanova M. A.; Truszkowski, W., *Semantic Web: Concepts, Technologies and Applications*, Springer-Verlag, London, 2007.
- Brüger, Niels; Milligan Ian (ed.), *The SAGE Handbook of Web History*, SAGE, Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC, Melbourne, 2018.
- Campbell, Heidi A., *When Religion Meets New Media*, Routledge, London and New York, 2010.
- Campbell, Heidi A., *Digital Religion. Understanding religious practice in New Media worlds*, Routledge, London and New York, 2013.
- Campbell, Heidi A.; Garner, Stephen, *Networked theology. Negotiating faith in digital culture*, BakerAcademic, 2016.

- Castells, Manuel, *The Internet Galaxy. Reflections on the Internet, Business, and Society*, Oxford University Press, Oxford, New York, 2001.
- Castells, Manuel; Flecha, Ramon; Freire, Paulo; Giroux A., Henry; Macedo, Donaldo; Willis, Paul, *The Rise of the Network Society*, Wiley-Blackwell, Oxford, 2010.
- Castells, Manuel et alii, *Critical Education in the New Information Age*, introduction by Peter McLarenmm, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, Boulder, New York, Oxford, 1999.
- Cabin, Philippe; Dortier, Jean-François (coord.), *Comunicarea*, (Collegium), traducere de Luminița Roșca și Romina Surugiu, Polirom, Iași, 2010.
- Campbell-Kelly, Martin, *From airline reservations to sonic the hedgehog. A history of the software industry*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 2003.
- Copleston, Frederick, *A history of Philosophy. Late Medieval and Renaissance Philosophy*, vol. III, Image Book, Doubleday, New York, London, Toronto, Sydney, Auckland, 1963, 1993, pp. 292-309; în română *Istoria Filosofiei. Filosofia medieval târzie și renescentistă*, traducere de Ana-Maria Datcu și Sorana Man, All, București, 2011, pp. 279-297.
- Cornea, Paul, *Interpretare și raționalitate*, (Collegium), Polirom, București, 2006.
- Cucuș, Constantin, *Educația. Iubire, edificare, desăvârșire*, (Științele educației), Polirom, Iași, București, 2008.
- Eco, Umberto, *Limitele interpretării*, (Plural M), traducere de Ștefania Mincu și Daniela Crăciun, Polirom, București, 2016².
- Ellul, Jacques, *Le bluff technologique*, Hachette, Paris, 1988.
- Ellul, Jacques, *The Technological system*, tradus din franceză de Joachim Neugroschel, Continuum, New-York, 1977.
- Dovedžc, Vladan, *Semantic Web and Education*, Springer, New York, 2006.
- Dingli, Alexiei; Seychell, Dylan, *The New Digital Natives. Cutting the Chord*, Springer, New York, 2015.
- Floyd, Kory, *Comunicarea interpersonală*, traducere de Miruna Andreiescu, Polirom, Iași, 2013.
- Gere, Charlie, *Digital Culture*, Reaktion Books, London, 2008.
- Gordon, Vasile, *Introducere în Catehetica Ortodoxă*, Sophia, București, 2004.

- Gordon, Vasile, *Cateheze pastorale pe înțelesul tuturor*, vol. I, Sophia, București, 2012.
- Gordon, Vasile, *Cateheze pastorale pe înțelesul tuturor*, vol. II, Sophia, București, 2016.
- Gordon, Vasile (coord.); Ivan, Adrian; Beldiman, Nicușor, *Omiletică*, Basilica, București, 2015.
- Hilliard L., Robert, *Redactarea materialelor pentru televiziune, radio și noile media*, (Collegium), traducere de Miruna Andriescu, Polirom, București, 2012.
- Kepeklian, Gabriel; Lequeux, Jean-Louis, *Déployer un projet Web 2.0. Anticiper le Web sémantique Web 3.0*, Eyrolles, Editions d'Organisation, Paris, 2009.
- Kozinets, Robert V., *Netnography. Doing Ethnographic Research Online*, SAGE, Los Angeles/London/New Delhi/Singapore/Washington DC, 2010.
- Han, Sam, *Web 2.0*, (Sortcuts), Routledge, London and New York, 2011.
- Heller, Jennifer, *Televangelism*, Salem Press Encyclopedia, 2013.
- Hoover, Stewart M., *Religion in the Media Age*, Routledge, London and New York, 2006.
- Hoover, Stewart M., *Practicing religion in the age of the Media. Explorations in media, religion, and culture*, Edited by Stewart M. Hoover, Lynn Schofield Clark, Columbia University Press, New York, 2001.
- Horsfield, Peter, *From Jesus to the Internet. A History of Christianity and Media*, Wiley/Blackwell, Oxford, 2015.
- Howitt, Dennis; Cramer, Duncan, *Introducere SPSS pentru Psihologie. Versiunea 16 și versiunile anterioare*, traducere de Cristina Popescu și Andrei Popescu, (Collegium), Polirom, București, 2010.
- Hutchings, Tim, *Creating Church Online. Ritual, Community and Media*, Routledge, New York, 2017.
- Labăr, Vicențiu Adrian, *SPSS pentru științele educației. Metodologia introducerii datelor în cercetarea pedagogică*, cuvânt înainte de Constantin Cucoș, (Collegium), Polirom, București, 2008.
- Larchet, Jean-Claude, *Captivi în internet*, traducere de Marinela Bojin, Sofia, București, 2018.
- Lee, Kai-Fu, *AI Super-Powers: China, Silicon Valley and the New World Order*, Houghton Mifflin Harcourt, Boston, 2018.
- Linzmayer, Owen W., *Apple Confidential 2.0: The Definitive History of the World's Most Colorful Company*, No Starch Press, San Francisco, California, 2004.

- Lucas, Stephen E., *Arta de a vorbi în public*, traducere de Miruna Andriescu, Polirom, București, 2014.
- Mann, Chris; Stewart, Fiona, *Internet Communication and Qualitative Research. A Handbook for Researching Online*, SAGE Publication, London/Thousand Oaks/New Delhi, 2002.
- McLuhan, Marshall, *Galaxia Gutenberg. Scrieri esențiale*, Antologie și cuvânt înainte Eric McLuhan și Franck Zingrone, ediția a III-a, traducere din limba engleză Mihai Moroiu, Nemira, 2015.
- McPherson, Stephanie Sarmartino, *Tim Berners-Lee. Inventor of the World Wide Web*, USA TODAY, 2010.
- Molinario, Jöel; Morell, Isabelle, *Etre initié à l'heure des mutations anthropologiques. Actes du VIIIe colloque international de l'ISPC tenu à Paris, du 7 au 10 février 2017*, Les Edition du Cerf, Paris, 2017.
- Nadin, Mihai, *Civilizația Analfabetismului*, traducere din limba engleză de Luana Stoica, Spandugino, București, 2016.
- Niver, Heather Moore, *Tim Berners-Lee: Inventor of the World Wide Web (Computer Pioneers)*, PowerKids Press, New York, 2017.
- Noor Al-Deen, Hana S.; Hendricks, John Allen (ed.), *Social Media. Usage and Impact*, Lexington Books, Lanham, 2013.
- Papathanassopoulos, Stylianos (ed.), *Media Perspectives for the 21st Century*, Routledge, London and New York, 2011.
- Palfrey, John; Gasser, Urs, *Born Digital: Understanding the First Generation of Digital Natives*, Basic Books, New York, 2008.
- Pastore, Corrado; Romano, Antonino (ed.), *La catechesi dei giovani e i new media. Nel contesto del cambio di paradigma antropologico-culturale*, Istituto di Catehetica, Universita Pontificia Salesiana, Elledici, Torino, 2015.
- Poe T., Marshall, *A history of communications. Media and society from the Evolution of Speech to the internet*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.
- Postman, Neil, *Technopoly. The Surrender of Culture to Technology*, Vintage Books, New York, 1993.
- Prensky, Marc, *Teaching Digital Natives. Partnering for Real Learning*, foreword by Stephen Heppel, Corwin a SAGE Company, London, 2010.
- Prensky, Marc, *From Digital Natives to Digital Wisdom: Hopeful Essays for 21st Century Learning*, foreword by Milton Chen, Corwin a SAGE Company, London, 2012.

- Rayward, W. Boyd (ed.), *European Modernism and the Information Society. Informing the Present, Understanding the Past*, Routledge, Taylor and Francis Group, London and New York, 2016.
- Scott, W. Richard; Kirst, Michael W. et alli, *Higher Education and Silicon Valley. Connected but conflicted*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2017.
- Silverman, David, *Interpretarea datelor calitative. Metode de analiză a comunicării, textului și interacțiunii*, (Collegium), traducere de Adela Toplean, Polirom, București, 2004.
- Spadaro, Antonio, *Cybertheology. Thinking Christianity in the Era of the Internet*, translated by Maria Way, Fordham University Press, New York, 2014.
- Suslov, Mikhail (ed.). *Digital Orthodoxy in the Post-Soviet World. The Russian Orthodox Church and Web 2.0*, with a foreword by Father Cyril Hovorun, Ibidem Press, Stuttgart, 2016 (e-pub edition).
- Stanzel, Franz K., *Teoria narațiunii*, (Studii literare), traducere de Valeriu P. Stancu și Silvia Chirilă, cuvânt introductiv de Monika Fludernik, Institutul European, Iași, 2011.
- Stăniloae, Dumitru, *Teologia Dogmatică*, vol. 1, EIBMBOR, ed. a III-a, 2003.
- Stenger, Thomas (coord.), *Digital Natives. Culture, génération et consommation*, Ed. EMS Management & Societe, 2015 (versiune electronică).
- Sterling, Christopher H. (ed.), *Military Communications. From ancient times to the 21st Century*, ABC Clío, Santa Barbara, California, 2008.
- Tapscott, Don, *Crescuți digital. Generația net își schimbă lumea*, traducere din engleză de Ioana Calean, Publica, București, 2011.
- Tapscott, Don; Williams, D. Anthony, *Wikinomics. Cultura colaborării în masă*, tradus din engleză de Irina Sebeși, Publica, 2010.
- Tapscott, Don, *Growing up digital: The rise of the Net Generation*, McGraw-Hill, New York, 1998.
- Tannous, Marie-Rose; Ste-Marie, Lorraine; Daviau, Pierrette (coord.), *Evangéliser dans l'espace numérique ?*, Novalis Lumen Vitae, Québec, 2018.
- Thomas, Michael (ed.), *Deconstructing Digital Natives. Young People, Technology and the New Literacies*, Routledge, New York–London, 2011.
- Turchet, Philippe, *Sinerologia. De la limbajul trupului la arta de a citi gândurile celuilalt*, traducere de Luminița și Florin Botoșineanu, Polirom, București, 2005.

- Ulmanu, Alexandru-Brăduț, *Cartea Fețelor. Revoluția Facebook în spațiul social*, Humanitas, 2011.
- Watson, Mark, *Scripting Intelligence: Web 3.0 Information Gathering and Processing*, Apress, New York, 2009.
- Whitehead, Alfred North, *Science and Modern World*, ediția I Lowell Lectures 1925, ediția a II-a, The Free Press, New York, 1967, pp. 95-112.
- Wright, Alex, *Cataloging the World. Paul Outlet and the Birth of the Information Age*, Oxford University Press, New York, 2014.
- Zerzan, John; Carnes, Alice (ed.), *Questioning Technology. Tool, Toy or Tyrant?* New Society Publishers, Philadelphia, Santa Cruz, Gabriola Island, 1991.

Studii

- Auger, Jean-Pierre, „L'édification d'une communauté d'apprentissage à l'aide d'une plat-forme en ligne”, in Marie-Rose Tannous; Ste-Marie, Lorrain et Daviau, Pierette (coord.), *Évangéliser dans l'espace numérique ?*, Novalis Lumen Vitae, Québec, 2018, pp. 143-152.
- Autry Jr., Alex J.; Berge, Zane „Digital natives and digital immigrants: getting to know each other”, *Industrial and commercial training*, vol. 43, no. 7, 2011, pp. 460-466.
- Bakenes, Inge; Vermunt, Jan D.; Wubbels, Theo, „Teacher learning in the context of educational innovation: Learning activities and learning outcomes of experienced teachers”, *Learning and Instruction*, no. 20, 2010, pp. 533-548.
- Bauman, Whitney; Marchal, Joseph A.; Karline, McLain; O'Connell, Maureen; Patterson, Sara M, „Teaching the Millennial Generation in the Religious and Theological Studies Classroom”, *Teaching Theology and Religion*, vol. 17, no. 4, 2014, pp. 301-322.
- Bayne, Siân; Ross, Jen, 'Digital Native' and 'Digital Immigrant' Discourses: A Critique, in Land, Ray; Bayne, Siân (ed.), *Digital Difference. Perspectives on Online Learning*, Sense Publishers, Rotterdam/Boston/Taipei, 2011, pp. 159-170.
- Ben-David, Anat, „Digital natives and the return of the local cause”, in Nishant Shah; Fieke Jansen, *Digital alternatives with a cause? Book one. To be*, The Centre for Internet & Society, Ed. Hivos people unlimited, 2011, pp. 10-23.
- Berners-Lee, Tim; Hall, Wendy; Hendler, James A., O'Hara, Kieron; Shadbolt, Nigel; Weitzener, Daniel J. „A framework for Web Science”, *Web Science*, vol. 1, no. 1, 2006, pp. 128-129.

- Bierhatzki, W. E., „Editor`s Afterword” at Heidi A. Campbell, „Religion and the Internet”, *Communication Research Trends. Centre for the Study of Communication and Culture*, vol. 25, no. 1, 2006, p. 19.
- Blin, Françoise; Munro, Morag, „Why hasn't technology disrupted academics' teaching practices? Understanding resistance to change through the lens of activity theory”, *Computers & Education*, no. 50, 2008, pp. 475-490.
- Bruns, Axel, „Beyond Difference: Reconfiguring Education for the User-Led Age”, in Land, Ray, Bayne, Siân (ed.), *Digital Difference. Perspectives on Online Learning*, Sense Publishers, Rotterdam/Boston/Taipei, 2011, pp. 133-144.
- Campbell, Heidi A., „Religion and the Internet”, *Communication Research Trends. Centre for the Study of Communication and Culture*, vol. 25, no.1, 2006, pp. 1-23.
- Campbell, Heidi A., „Problematizing the Human-Technology Relationship through Techno-Spiritual Myths Presented in The Machine, Transcendence and Her”, *Journal of Religion & Film*, vol. 20, no. 1, 2016, Available at: <http://digitalcommons.unomaha.edu/jrf/vol20/iss1/21>.
- Caradec, Vincent, „Personnes âgées et objets technologiques : une perspective en termes de logiques d'usage”, *Revue française de sociologie*, no. 42-1, 2001, pp. 117-148.
- Clark, Lynn Schofield, „Overview: the „protestantization” of research into Media, Religion, and Culture”, in Stewart M. Hoover, *Practicing religion in the age of the Media. Explorations in media, religion, and culture*, Edited by Stewart M. Hoover, Lynn Schofield Clark, Columbia University Press, New York, 2001, pp. 7-20.
- Chabard, Pierre, „Towers and Globes: Architectural and Epistemological Differences between Patrick Geddes's Outlook Towers and Paul Otlet's Mundaneums”, in W. Boyd Rayward (ed.), *European Modernism and the Information Society. Informing the Present, Understanding the Past*, Routledge, Taylor and Francis Group, London and New York, 2016, pp. 105-126.
- Cho, Kyong, „New Media and Religion: Observations on Research”, in *Communication Research Trends. Centre for the Study of Communication and Culture*, vol. 30, no.1, 2011, pp. 4-16.
- Cloete, Anita, „Living in a digital culture: The need for theological reflection”, *HTS Theologiese Studies/Theological Studies*, vol. 71, no. 2.

- Coutant, Alexandre, „Les jeunes et les réseaux socionumérique: questione d'identités”, in Stenger, Thomas (coord.), *Digital natives. Culture, generation et consommation*, EMS Editions, 2015, pp. 149-184.
- Cook, John; Pachler, Norbert, „Appropriation of Mobile Phones in and Across Formal and Informal Learning”, in Land, Ray, Bayne, Siân (ed.), *Digital Difference. Perspectives on Online Learning*, Sense Publishers, Rotterdam/Boston/Taipei, 2011, pp. 145-159.
- Danciu, Elena; Grosseck, Gabriela, „Social aspects of web 2.0 technologies: teaching or teachers' challenges?”, *Procedia Social and Behavioral Sciences*, no. 15, 2011, pp. 3768-3773.
- Dagenais, Bernarnd, „Pour les institutions religieuses, la communication este devnue un véritable outil de gestion”, *Communication et organisation* [En ligne], no. 9, 1996, pp. 1-6, (mis en ligne le 26 mars 2012, consulté le 05 août 2013. URL: <http://communicationorganisation.revues.org/1834>).
- Dagenais, Bernarnd, „Les médias ont imposé une nouvelle logique à la religion”, *Communication et organisation*, no. 9, 1996, număr tematic (La communication des institutions religieuses) [En ligne], pp. 1-16; (mis en ligne le 26 mars 2012, consulté le 08 juillet 2013. URL : <http://communicationorganisation.revues.org/1840>).
- Ertmer, Peggy A.; Ottenbreit-Leftwich, Anne T.; Sadik, Olgun; Sendurur, Emine; Sendurur, Polat, „Teacher beliefs and technology integration practices: A critical relationship”, *Computers & Education*, vol. 59, no. 2, 2012, pp. 423-435.
- Friedla, Julia; Tkalac Vercic, Ana, „Media preferences of digital natives' internal communication: A pilot study”, *Public Relations Review*, no. 37, 2011, p. 84.
- Bernd Frohmann, „The role of facts in Paul Otlet's Modernist Projesct of Documentation”, in W. Boyd Rayward (ed.), *European Modernism and the Information Society. Informing the Present, Understanding the Past*, Routledge, Taylor and Francis Group, London and New York, 2016, pp. 75-88.
- Hadden, Jeffrey K.; Shupe, Anson, „Televangelism in America”, *Social Compass*, vol. 34, no. 1, pp. 61-75.
- Hotier, Hugues, „La communication des télévangélistes”, in *Communication et organisation*, no. 9, 1996, număr tematic (La communication des institutions religieuses), [En ligne], mis en ligne le 26 mars 2012, consulté le 05 août 2013. URL: <http://communicationorganisation.revues.org/1843>.

- Jeanneret, Yves, „Usages de l’usage, figures de la médiatisation”, in *Communication et langages*, no. 151, 2007, pp. 3-19.
- Jones, Chris; Ramanau, Ruslan; Cross, Simon; Healing, Graham, „Net generation or Digital Natives: Is there a distinct new generation entering university?”, *Computers & Education*, no. 54, 2010, pp. 722-732.
- Jones, Chris, „Students, the net generation, and digital natives. Accounting for Educational Change”, Michael Thomas (ed.), *Deconstructing Digital Natives. Young People, Technology and the New Literacies*, Routledge, New York–London, 2011, pp. 30-45.
- Jouët, Josiane, „Retour critique sur la sociologie des usages”, *Réseaux (Communiquer à l’ère des réseaux)*, vol. 18, no. 100, 2000, pp. 487-521.
- Kennedy, E. Gregor; S. Judd, Terry; Churchward, Ann; Gray, Kathleen; Krause, Kerri-Lee, „First year students’ experiences with technology: Are they really digital natives?”, *Australasian Journal of Educational Technology (Online)*, vol. 24, no. 1, 2008, pp. 108-122, <https://doi.org/10.14742/ajet.1233>.
- Kolikant, Yifat Ben-David, „Using ICT for school purpose: Is there a student-school disconnect?”, *Computers & Education*, no. 59, 2012, pp. 907-914.
- Yeasmin, Sabina; Rahman, Khan Ferdousour, „Triangulation Research Method as The Tool of Social Science Research”, *BUP Journal*, no. 1, September 2012, pp. 154-163.
- Lau W. F., Wilfred; Yuen H. K., Allan, „Internet Ethics of Adolescents: Understanding Demographic Differences”, *Computers & Education*, no. 72, 2014, pp. 378-385.
- Laby, Renaud, „Eglise et internet : une sociologie des sites Web paroissiaux et diocésains de l’Eglise catholique de France”, *Cahiers Internationaux de Théologie Pratique, Série Recherches*, no. 18.1, publié sur le site : www.pastoralis.org en janvier 2017.
- Lepage-Fournier, Simon, „Facebook, entre fraternité réelle et virtuelle”, in Tannous, Marie-Rose; Ste-Marie, Lorraine; Daviau, Pierrette (coord), *Evangéliser dans l’espace numérique?*, Novalis Lumen Vitae, Québec, 2018, pp. 71-82.
- Li, Yan; Ranieri, Maria, „Educational and social correlates of the digital divide for rural and urban children: A study on primary school students in a provincial city of China”, *Computers & Education*, no. 60, 2013, pp. 197-209.

- Lobert-Maris, Claire, „Âge et usages informatiques”, *Communication*, no. 88, 2011, pp. 19-28.
- Marchessault, Guy; David-Blais, Martin, „Le Web, défi aux Eglises chrétiennes”, in Tannous, Marie-Rose; Ste-Marie, Lorraine; Daviau, Pierrette (coord.), *Evangéliser dans l'espace numérique?*, Novalis Lumen Vitae, Québec, 2018, pp. 13-40.
- Margaryan, Anoush; Littlejohn, Allison; Vojt, Gabrielle „Are digital natives a myth or reality? University students' use of digital technologies”, *Computers & Education*, vol. 56, 2011, pp. 429-440.
- Medii, Luciano, „La comunicazione future della catechesi? Un rapporto fecondo ma non definitivo”, in Pastore, Corrado, Romano, Antonino (ed.), *La catechesi dei giovani e i new media. Nel contesto del cambio di paradigma antropologico-culturale*, Istituto di Catehetica, Università Pontificia Salesiana, Elledici, Torino, 2015, pp. 52-57.
- Mertens, Donna M.; Hesse-Biber, Sharlene, „Triangulation and Mixed Methods Research: Provocative Positions”, *Journal of Mixed Methods Research*, no. 6, 2012, pp. 75-79.
- Mette, Norbert, „Comunicazione del Vangelo nell'era digitale, in particolare con la generazione che cresce”, in Pastore, Corrado; Romano, Antonino (ed.), *La catechesi dei giovani e i new media. Nel contesto del cambio di paradigma antropologico-culturale*, Istituto di Catehetica, Università Pontificia Salesiana, Elledici, Torino, 2015, pp. 27-41.
- Michel, Patrik, „Religion et globalization”, in Molinario, Jöel, *Etre initié à l'heure des mutations anthropologiques. Actes du VIIIe colloque international de l'ISPC tenu à Paris, du 7 au 10 février 2017*, Les Edition du Cerf, Paris, 2017, pp. 83-91.
- Montisci, Ubaldo, „La catechesi e i new media: resistenze e opportunità”, in Pastore, Corrado, Romano, Antonino (ed.), *La catechesi dei giovani e i new media. Nel contesto del cambio di paradigma antropologico-culturale*, Istituto di Catehetica, Università Pontificia Salesiana, Elledici, Torino, 2015, pp. 89-100.
- Moog, Francois, „Education et ecclésialité à l'Heure du numérique”, in Molinario, Jöel; Morell, Isabelle, *Etre initié à l'heure des mutations anthropologiques. Actes du VIIIe colloque international de l'ISPC tenu à Paris, du 7 au 10 février 2017*, Les Edition du Cerf, Paris, 2017, pp. 227-240.
- Morel, Isabelle, „Evangéliser à l'ère du numérique. Présentation d'un itinéraire de recherche”, in Tannous, Marie-Rose; Ste-Marie,

- Lorrain; Daviau, Pierrette (coord.), *Evangéliser dans l'espace numérique?*, Novalis Lumen Vitae, Québec, 2018, pp. 113-122.
- Morel, Isabelle, „Conclusion”, in Molinario, Jöel; Morell, Isabelle, *Etre initié à l'heure des mutations anthropologiques. Actes du VIIIe colloque international de l'ISPC tenu à Paris, du 7 au 10 février 2017*, Les Edition du Cerf, Paris, 2017, pp. 241-251.
 - Nellas, Pannayotis, „Cadrele tehnologice occidentale ale vieții și Biserica Ortodoxă – cu prilejul intrării Greciei în Comunitatea Europeană”, in *Ortodoxia – divino-umanism în acțiune. Studii și articole*, trad. pr. prof. Ioan Ică Sr., Deisis, Sibiu, 2013, pp. 225-238.
 - Pascqualetti, Fabio, „Catechesi – Social network e Web 2.0”, in Pastore, Corrado; Romano, Antonino (ed.), *La catechesi dei giovani e i new media. Nel contesto del cambio di paradigma antropologico-culturale*, Istituto di Catehetica, Universita Pontificia Salesiana, Elledici, Torino, 2015, pp. 124-131.
 - Ransdell, Sarah; Kent, Brianna; Gaillard-Kenney, Sandrine; Long, John „Digital immigrants fare better than digital natives due to social reliance”, *British Journal of Educational Technology*, vol. 42, no. 6, 2011, pp. 931-938.
 - Russo, Vanessa, „Semantic Web: Metadate, Linked Data, Open Data”, *Science & Philosophy*, vol. 3, no. 2, 2015, pp. 37-46.
 - Ruta, Giuseppe, „Giovani, catechesi e new media”, in Pastore, Corrado, Romano, Antonino (ed.), *La catechesi dei giovani e i new media. Nel contesto del cambio di paradigma antropologico-culturale*, Istituto di Catehetica, Universita Pontificia Salesiana, Elledici, Torino, 2015, pp. 58-70.
 - Thompson, Penny, „The digital natives as learners: Technology use patterns and approaches to learning”, *Computers & Education*, no. 65, 2013, pp. 12-33.
 - So, Hyo-Jeong; Choi, Hyungshin; Lim, Wei Ying; Xiong, Yao, „Little experience with ICT: Are they really the Net Generation student-teachers?”, *Computers & Education*, no. 59, 2012, pp. 1234-1245.
 - Schroeder, Caroline T., „The Digital Humanities as Cultural Capital: Implications for Biblical and Religious Studies”, *Journal of Religion, Media and Digital Culture*, vol. 5, 1, 2016, pp. 21-49.
 - Uyttenhove, Pieter; Van Peteghem, Sylvia, „Ferdinand van der Haeghen's Shadow on Otlet: European Resistance to the Americanized Modernism of the Office International de Bibliographie”, in W. Boyd Rayward (ed.), *European Modernism and the Information*

Society. Informing the Present, Understanding the Past, Routledge, Taylor and Francis Group, London and New York, 2016, pp. 89-104.

- Van Braak, J. „Individual characteristics influencing teachers' class use of computers”, *Journal of Educational Computing Research*, no. 25, 2001, pp. 141-157.
- Van Braak, J.; Tondeur, J.; Valcke, M., „Explaining different types of computer use among primary school teachers”, *European Journal of Psychology of Education*, vol. 19, no. 4, 2004, pp. 407-422.
- Woolley, S. L.; Benjamin, W. J.; Woolley, A. W., „Construct validity of a self-report measure of teacher beliefs related to constructivist and traditional approaches to teaching and learning. Educational and Psychological Measurement”, no. 64, 2004, pp. 319-331.
- Walker, Azzia; Zur, Ofer, „On Digital Immigrants and Digital Natives: How the Digital Divide Affects Families, Educational Institutions and the Workplace”, http://www.zurinstitute.com/digital_divide.html#differences, accesat 11 iunie 2014.

Resurse Digitale

- <https://www.chester.ac.uk/departments/trs/staff/graham>, accesat 23 august 2017.
- <http://www.rheingold.com/vc/book/intro.html>, accesat 24 august 2017.
- <http://www.godweb.org/>, accesat 24 august 2017.
- <http://www.stpixels.com>, accesat 24 august 2017.
- <https://digitalreligion.tamu.edu/>, accesat 28 septembrie 2018.
- <https://www.churchofengland.org>, accesat 28 septembrie 2018.
- <https://www.lutheranworld.org>, accesat 28 septembrie 2018.
- www.whoisjesus-really.com/main.html.
- <http://www.ktotv.com>.
- <http://www.eglise.catholique.fr>.
- http://www.chiesaecomunicazione.com/doc/lettera-apostolica-che-proclama-santa-chiara-patrona-celeste-della-televisione_1957.php.
- <http://w2.vatican.va/content/vatican/fr.html>.
- http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/pccs/documents/rc_pc_pccs_doc_03061973_contemplative-religious_fr.html, (Accesat 20 octombrie 2013, reacesat 1 noiembrie 2018).
- https://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/fr/messages/communications/documents/hf_ben-xvi_mes_20090124_43rd-world-co

mmunications-day.html, accesat 20 octombrie 2013, reacesat 1 noiembrie 2018.

- http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/fr/apost_letters/2005/documents/hf_jp-ii_apl_20050124_il-rapido-sviluppo.html, accesat 12 august 2016.
- http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/fr/messages/communications/documents/hf_ben-xvi_mes_20060124_40th-world-communications-day.html, accesat 12 august 2016.
- http://w2.vatican.va/content/francesco/fr/messages/communications/documents/papa-francesco_20140124_messaggio-comunicazioni-sociali.html, accesat 19 decembrie 2017.
- http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/messages/communications/documents/hf_ben-xvi_mes_20100124_44th-world-communications-day.html, accesat 20 octombrie 2013, reacesat 1 noiembrie 2018.
- YouTube.com.
- <https://www.webpagefx.com/internet-real-time/>, accesat 10 octombrie 2017.
- <https://socialblade.com>, instrument de cercetare a traficului canalelor YouTube.

◇ „Lucrarea Părintelui Liviu Vidican-Manci reprezintă o punte de legătură între propovăduirea tradițională și cea din prezent și viitor a Bisericii Ortodoxe Române. O punte de referință, unică în literatura noastră de specialitate catehetică și omiletică.”

Pr. prof. univ. dr. Vasile Gordon (București)

◇ „Lucrarea se remarcă și impresionează mai cu seamă prin adâncimea și calitatea analizei la care este supusă una dintre cele mai sensibile probleme cu care se confruntă Biserica în contextul societății contemporane: catehizarea generației digitale. Subiectul central supus analizei atrage atenția asupra importanței ce trebuie acordată modalităților prin care mesajul religios-moral poate fi adaptat la nevoile și grila de lectură a noilor generații de tineri. Pentru a-și păstra coerența și deopotrivă a-și reliefa utilitatea, demersul investigativ este ghidat, pe tot parcursul tezei, de o interogație centrală: este cateheza digitalizată mai eficientă decât cea clasică în procesul de catehizarea a tinerilor?”

Prof. univ. dr. Adrian Opre (Cluj)

◇ „Cercetarea, întreprinsă de Părintele Liviu Vidican-Manci, vine cu o topică inedită pentru spațiul nostru pastoral și misionar de reînnoire strategică, din perspectivă acțional-catehetică, prin utilizarea și integrarea noilor tehnologii în propovăduirea învățaturii creștine. Demersul prezent, deopotrivă curajos și inteligent, se centrează pe analiza impactului utilizării noilor media asupra raportării în cunoștință de cauză la adevărurile de credință și interiorizarea unor valori care să vertebralizeze conduite și poziționări creștine.”

Prof. univ. dr. Constantin Cucuș (Iași)

◇ „Autorul nu se rezumă doar la analize și constatări, extrem de bine documentate, de altfel, ci oferă soluții practice la următoarele întrebări: Simpla prezență a preotului în digital, printr-o pagină Facebook, un cont de Twitter, un canal YouTube va micșora distanțele comunicaționale cu generația digitală? Va fi cateheza mai ușor acceptată dacă preoții vor utiliza aceleași instrumente de comunicare ca «digital natives»? Se poate măsura impactul catehezei în rândul tinerelor generații?”

Pr. prof. univ. dr. Nicușor Beldiman (București)

◇ „Cercetarea Părintelui Liviu Vidican-Manci se constituie într-o curajoasă incursiune pe tărâmul digitalizării educației religioase, finalizându-se cu propunerea de înființare a Centrului de Cercetare, Inovare și Etică a Discursului Religios în Agora Virtuală. Acest centru are ca obiectiv principal aducerea la aceeași masă a cercetătorilor din domeniul teologiei, psihologiei, științelor educației, științelor comunicării și din vastul domeniu IT, interesați de o prezență calitativă și morală a celor care vestesc Sfânta Evanghelie în mediul digital”.

Arhim. prof. univ. dr. Teofil Tia (Cluj)